

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2011 – Volume 20, Issue 2, pp. 54–69
URN:NBN:NL:UI:10-1-101453

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing, in cooperation with
Utrecht University of Applied Sciences, Faculty of
Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

Ton Notten is Professor of Andragology at the Vrije
Universiteit Brussel. He combines this appointment with
a professorship in Urban Education and Youth Policy
Issues at Rotterdam University. Correspondence to:

Hogeschool Rotterdam, KOS, P.O. Box 25035,
3001 HA Rotterdam.

E-mail: a.notten@tip.nl

Toby Witte is head of the Expertise Centre
Applied Research and member of the Knowledge
Network Urban Education and Youth Policy Issues
at Rotterdam University. Correspondence to:
Hogeschool Rotterdam, KOS, P.O. Box 25035,
3001 HA Rotterdam.

E-mail: G.T.Witte@hr.nl

Received: 20 October 2010

Accepted: 15 March 2011

Review category: Theory

RADICALISING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

TON NOTTEN,
TOBY WITTE

ABSTRACT

Radicalization among Muslim youth in Rotterdam?

Intelligence and security services in the Netherlands monitor radicalization among Islamic communities very closely. Especially Muslim youth is assumed to be receptive for radical ideas, according to public reports of the General Intelligence and Security Service of the Netherlands (AIVD), the National Coordinator for Counter-terrorism (NCTb) and the Information Network Radicalization (ISPR). In this article, the accuracy of those reports is questioned, as in the city of Rotterdam in the Netherlands; hardly any signs of radicalization are noticeable. The city does have a problem concerning radicalization in an indirect manner, however, as the cultural and normative differences between populations – Muslims and non-Muslims – increase. This article argues that

polarization – instead of radicalization – poses the real problem. Rather unclear definitions of the concept of “radicalization” are discussed. Current developments in Rotterdam are described.

Keywords

Extremism, radicalization, polarization, Muslim youth, terrorism

SAMENVATTING

Radicalisering moslimjongeren in Rotterdam?

Inlichtingen- en veiligheidsdiensten houden radicaliseringstendensen binnen de islamitische gemeenschappen scherp in de gaten. Het zijn vooral moslimjongeren die, volgens openbare verslagen van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) en het Informatie SchakelPunt Radicalisering (ISPR), ontvankelijk zijn voor radicale ideeën. Bij de juistheid en nauwkeurigheid van die rapportages plaatsen wij vraagtekens. Van radicalisering blijkt bijvoorbeeld in Rotterdam vrijwel geen sprake te zijn. Voor zover de problemen iets van doen hebben met radicalisering, lijken ze meer te liggen op het gebied van samenleven en opvoeding: de culturele en normatieve tegenstellingen tussen bevolkingsgroepen – moslims en niet-moslims – nemen toe. Polarisatie is het eigenlijke probleem en niet radicalisering. Wij stellen het diffuse begrip “radicalisering” ter discussie zoals dat een belangrijke rol speelt in de veiligheidsrisicocodebatten, bij wetenschappelijk onderzoek en binnen de kring van inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Ter illustratie gaan we nader in op de feitelijke ontwikkelingen in Rotterdam. Op grond van onze verkenning bepleiten we andere vormen en aandachtsvelden in het onderzoek naar radicalisering.

Trefwoorden

Extremisme, radicalisering, polarisering, moslimjongeren, terrorisme

RADICALISERING OF MAATSCHAPPELIJKE TEGENSTELLINGEN?

In Nederland worden radicaliseringstendensen nauwlettend in de gaten gehouden. De stagnerende integratie van allochtone groepen, de ontoereikende acceptatie van moslims en het geringe respect voor moslims heten een voedingsbodem te zijn voor radicalisering. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) definieert radicalisme als:

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

het actief nastreven en/of ondersteunen van diep ingrijpende veranderingen in de samenleving, die een gevaar kunnen opleveren voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes die afbreuk doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde (AIVD, 2004, p. 13).

Radicalisering is volgens de AIVD de groeiende actiebereidheid om die ingrijpende veranderingen met behulp van verrekende middelen zelf of door anderen te laten bewerkstellingen (AIVD, 2004). Diverse maatschappelijke factoren dragen bij aan de ontvankelijkheid voor radicalisering. In steden als Amsterdam, Den Haag, Utrecht en Rotterdam is er in bepaalde woongebieden een oververtegenwoordiging van etnische bevolkingsgroepen. Deze concentratie leidt tot een ruimtelijke segregatie van andere groepen bewoners in deze steden. Ofschoon de tweede- en derdegeneratie-immigrantenjongeren maatschappelijk gezien beter scoort dan de eerste generatie, is er sprake van een achterstand op het gebied van scholing en werk. Een aanmerkelijk deel van deze jongeren verlaat het onderwijs zonder een startkwalificatie en vindt moeilijk een baan. Daarnaast is hun vertrouwen in de democratie en rechtsstaat niet groot. Sommige moslimjongeren geven te kennen dat Nederland een schijn democratie is, een soort kattenbrokje om het volk rustig te houden (Witte, 2006). Het versterken van de eigen identiteit is voor hen in deze situatie een alternatief. Het salafisme biedt moslimjongeren in dit opzicht houvast omdat deze orthodoxe invalshoek de nadruk legt op de superioriteit van het geloof en antwoorden geeft op levensvragen. Volgens de AIVD kan dit een voedingsbodem zijn voor het overgaan tot de radicale islam: "het politiek-religieus streven om, desnoods met uiterste middelen, een samenleving tot stand te brengen die een zo zuiver mogelijke afspiegeling is van hetgeen men meent dat gesteld wordt in de oorspronkelijke bronnen van de islam" (AIVD, 2004, p. 14-15; Zannoni, Van der Harst, Bervoets, Wensreen, Van Bolhuis & Van der Torre, 2008, p. 17). De vraag is of de veronderstelde radicaliseringstendens van moslims, vooral van moslimjongeren, niet ernstig wordt overtrokken en of er niet eerder sprake is van een andersoortige problematiek, namelijk de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving die risico's in zich draagt voor de sociale cohesie. Wat is nu het werkelijke probleem: radicalisering of polarisering? Op basis van rapporten van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD), de Nationaal Coördinator Terrorismedebijding (NCTb) en het Informatie SchakelPunt Radicalisering (ISPR) van de gemeente Rotterdam en literatuuronderzoek proberen we een antwoord te geven op enkele deelvragen: wie zijn de voor radicalisering kwetsbare moslimjongeren, wat zijn de feitelijke ontwikkelingen in Rotterdam, hoe groot is de dreiging, en wat zijn de denkbeelden van moslimjongeren in Rotterdam? Tot slot plaatsen we kanttekeningen bij de validiteit en richting van het onderzoek naar vermeende radicalisering onder moslimjongeren.

GEEN CONCREET BEELD

Het is buitengewoon lastig een helder profiel en een goede inschatting te maken welke en hoeveel moslimjongeren ontvankelijk zijn voor radicalisering. De onderzoeken van de AIVD, de NCTb en de Universiteit van Amsterdam scheppen geen klaarheid – alleen al omdat men geen eenduidige definitie van radicalisering hanteert (AIVD, 2002, 2004, 2006; Buijs, Demant & Hamdy, 2006; Slooman & Tillie, 2006; Tillie, 2008). Afhankelijk van de toegepaste omschrijving volgen andere uitkomsten op de vraag in hoeverre radicalisering in Nederland speelt en hoe men die zou kunnen bestrijden. In sociaal-wetenschappelijke kringen, zoals binnen het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies van de Universiteit van Amsterdam en Migratie- en Integratiestudies van de Erasmus Universiteit, ziet men (en daar sluiten wij ons bij aan) radicalisering als een proces waarin factoren als polarisatie – tussen bevolkingsgroepen, op school en in de wijk – en sociale uitsluiting de sociale samenhang aantasten en jongeren vatbaar maken voor het zich afzetten tegen en het zich afzonderen van de samenleving. De AIVD en de NCTb definiëren radicalisme en radicalisering in een meer instrumentele betekenis, namelijk wanneer er sprake is van (dreigende) buitenwettelijke methoden om de democratische rechtsorde en rechtsstaat aan te tasten of omver te werpen (AIVD, 2004, p.13; Slooman & Tillie, 2006). En dan is er meteen een rechtvaardiging om politieel en justitieel (preventief) in te grijpen.

Harde conclusies vallen uit de rapportages en onderzoeken dus niet te trekken. Wat betreft het profiel onderscheidt de AIVD grofweg drie voor moslim-radicalisme vatbare risicogroepen:

- een klein aantal in Nederland geboren en getogen autochtone Nederlanders die zich hebben bekeerd tot het islamitische geloof;
- een groep jonge niet-westerse immigranten die al dan niet legaal in Nederland verblijven;
- de grootste groep omvat de tweede- en derdegeneratie-immigranten, dat wil zeggen grotendeels jongeren met een Marokkaanse herkomst die in Nederland zijn geboren of op jonge leeftijd naar Nederland zijn gekomen (AIVD, 2002, p. 11–13).

Er valt bovendien ten aanzien van de radicalisering geen duidelijke relatie aan te wijzen wanneer we kijken naar opleiding, leeftijd en tempo van radicalisering. Het opleidingsniveau van geradicaliseerde moslimjongeren schommelt van laag tot hoog. De leeftijd loopt uiteen van 15 tot 30 jaar en zelfs ouder. De wijze en het tempo waarin moslimjongeren kunnen radicaliseren variëren. Sommigen in een korte tijd, geheel zelfstandig en zonder enige vorm van aansturing van buitenaf. Anderen hebben een lange weg afgelegd en werden in hun gedragingen al dan niet extern beïnvloed. Sommigen blijken zich lange tijd nauwelijks beziggehouden te hebben met de islam en leidden een vrijgevochten leventje. Meestal volgde naar aanleiding van een ingrijpende

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

(persoonlijke) gebeurtenis dan de omslag, waarna het oude leven als slecht en zinloos werd beschouwd. Weer anderen waren op jonge leeftijd al praktiserende moslims en in enkele gevallen strenger in de leer dan hun ouders. Ze waren de buitenbeentjes en werden door leeftijd- en klasgenoten nauwelijks geaccepteerd. Ze raakten daardoor in een sociaal isolement en zochten bewust steun in de "zuivere" islam en acceptatie onder orthodox gelijkgestemden (Buijs *et al.*, 2006; Sloodman & Tillie, 2006; Gielen, 2008; Tillie, 2008).

De exacte grootte van de groep geradicaliseerde moslims in Nederland valt eveneens moeilijk vast te stellen. Naar schatting zijn van de circa één miljoen moslims circa 20.000 tot 30.000 moslimjongeren vatbaar voor radicale denkbeelden, maar "vatbaar" is wat anders dan "geradicaliseerd" (ISPR, 2008, p. 7). Laat staan dat zij terrorist zijn en geweld aanhangen. Ze vormen in de ogen van de AIVD en de NCTb een risico. Het gaat bij de veiligheids- en inlichtingendiensten niet primair, of exclusief, om een aantoonbaar en feitelijk gevaar maar veeleer om de verwachting dat radicale opvattingen en ideeën kunnen leiden tot geweld en verstoring van de openbare en democratische orde. De dreiging die hiervan uitgaat, is dat een sfeer van frustratie over de Nederlandse multiculturele en multi-etnische samenleving ontstaat, die interetnische confrontaties kan uitlokken (AIVD, 2006, p. 50). Zo is het "veiligheidsrisicodenken" gekoppeld geraakt aan de islam en kent het islamofobe trekken. De discussie over de sterkten en kansen in het samenleven van moslims en niet-moslims is in een "veiligheidsrisicodiscours" getrokken. Religie, islam: ze lijken een veiligheidsrisico in de westerse wereld te zijn geworden.

ISLAM IN ROTTERDAM

Rotterdam telt ongeveer 600.000 inwoners van wie bijna de helft een van oorsprong niet-Westerse afkomst heeft. Dit aantal zal, aldus prognoses, in de toekomst fors toenemen.

Er wonen in Rotterdam ruim 85.000 moslims. Dat is 15% van de totale stadsbevolking. Rotterdam is een sterk gesegregeerde stad. Etnische bevolkingsgroepen wonen geconcentreerd bij elkaar in niet-aantrekkelijke buurten en stadwijken. De stad telt inmiddels ruim 30 moskeeën. Tweederde van die moskeeën staat in de deelgemeenten "op Zuid": Feijenoord, Charlois en Delfshaven. Daar is het aantal woonachtige moslims dan ook het grootst. In Feijenoord en Delfshaven is 29% en in Charlois 13% van het inwonertal moslim. Een daarmee samenhangend verschijnsel is de opkomst van islamitische scholen. Niettemin volgt een relatief gering aantal kinderen (1500) islamitisch basisonderwijs: ongeveer 2,5% van het totaal aantal basisschoolleerlingen in Rotterdam. Er zijn twee scholen voor islamitisch voorgezet onderwijs plus een islamitische universiteit. Deze onderwijsinstellingen kiezen, aldus hun statuten, nadrukkelijk voor een open houding naar de

	1990		2002		2017	
	Aantal	%	Aantal	%	Prognose	%
Surinamers	37.479	6,5	2.092	8,7	55.805	8,8
Antillianen/Arubanen	8.256	1,4	19.373	3,2	34.169	5,4
Kaapverdianen	10.056	1,7	14.827	2,4	16.489	2,6
Turken	28.014	4,8	42.661	7,1	50.707	8,0
Marokkanen	17.527	3,0	33.144	5,5	48.235	7,6
Overige arme landen	24.398	4,2	45.137	7,5	99.686	15,7
Totaal allochtonen	206.452	36,2	275.397	46,0	367.632	57,8
Totaal Autochtonen	369.698	63,0	323.070	53,9	267.750	42,1

Bron: COS, *Factsheet bevolkingsontwikkeling Rotterdam 2003–2017*.

Rotterdamse samenleving toe. De Inspectie van het Onderwijs stelde in 2004 vast dat de deelname aan het islamitische onderwijs in Rotterdam de integratie in de Nederlandse samenleving niet in de weg staat (Projectbureau Sociale Integratie, 2004, p. 43–54; Jansen, Gemici & Van der Wouden, 2010). In de afgelopen jaren stond echter wel de kwaliteit van het islamitisch onderwijs in Rotterdam ter discussie.

Uit jaarrapporten van het Informatie Schakelpunt Radicalisering [ISPR]¹ kan men afleiden dat radicalisering niet een prominent probleem is. Problematischer is echter het langs elkaar heen leven van bevolkingsgroepen. Vooral de kansarme bevolkingsgroepen trekken zich terug in eigen gesloten gemeenschappen. De sociale binding met en de relatie tussen diverse bewonersgroepen zijn zwak ontwikkeld. Het zijn volgens het ISPR de overlast, het antisociale gedrag en de tweespalt tussen buurtbewoners die onwenselijke spanningen veroorzaken. Deze spanningen gaan gepaard met anti-moslim-, anti-Marokkaanse, anti-joodse en anti-Nederlandse uitlatingen in het openbaar, op de scholen en bekladdingen van muren met weinig vleiende kreten en symbolen. Het aantal voor radicalisering gevoelige moslimjongeren wordt in Rotterdam grofweg geschat op 175 tot 400 personen (Gemeente Rotterdam & COT, 2005, p. 22). Daarbinnen zou, zo wordt in een door ons gevoerd gesprek met een voormalig medewerker van de Directie Veiligheid van de gemeente Rotterdam met de nodige voorzichtigheid gesteld, een klein aantal (circa 2%) daadwerkelijk neigen tot radicalisme. Met andere woorden: *twee tot acht personen* in Rotterdam streven naar een samenleving op basis van de islam. Zij mogen per definitie niet als terrorist betiteld worden. Dat zou pas mogen wanneer zij gewelddadige intenties zouden hebben. Het meest vatbaar voor radicalisering zijn jonge Marokkanen, zo stelt het ISPR in navolging van de AIVD en de NCTb vast. Tussen januari 2006 en april 2008 zijn in Rotterdam 91 meldingen van vermeend

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

gesignaleerde radicalisering gedaan. Het betrof meestal verdachte gedragingen van veelal Turkse en Marokkaanse mannen, zelden vrouwen, in leeftijd variërend van 15 tot 48 jaar. Wat opvalt, is dat vrijwel geen van de meldingen daadwerkelijk van doen had met het fenomeen radicalisering. In werkelijkheid kwamen de nagetrokken meldingen neer op sociale, veelal meervoudige, problematiek achter de voordeur (binnen gezinnen): huiselijk geweld, opvoedingsproblemen, voortijdig schoolverlaten, spijbelen, geldgebrek, verwaarlozing, alcoholisme enzovoort. Een voorbeeld uit een jaarverslag van het ISPR:

Een dertienjarige islamitische jongen woont met zijn moeder, broers en zussen in een klein bovenhuis in Rotterdam. Hij is een nakomer. Broers en zussen zijn weinig thuis en moeder heeft weinig vat op hem. De jongen vertoont op school opvallend gedrag: na schooltijd blijft hij hangen rond het schoolplein en slaat hij dreigende taal uit naar zijn medeleerlingen. Hij besteedt geen aandacht aan zijn studie en blijft dan ook in het eerste jaar zitten. De zorg van een docent wordt aangewakkerd, wanneer de jongen in de klas roept dat hij Nederland, de school en alle leerlingen haat. De docent gaat een paar keer in gesprek met de jongen en beoordeelt hem op grond daarvan als onzeker. Na aanvankelijke terughoudendheid ontstaat er toch contact met de jongen. Hij geeft aan dat hij zich thuis aan zijn lot overgelaten voelt en lijkt ook in de bredere omgeving geen voorbeelden van goed/juist gedrag te kunnen oppikken. De islam wijst hem de weg en geeft duidelijkheid over wat van hem wordt verwacht. Al het andere, inclusief wat op school geleerd wordt, is onbelangrijk (ISPR, 2007, p. 18).

Deze jongen is duidelijk zoekende, en ondervindt daarbij nauwelijks begeleiding van familie, vrienden of anderen om hem heen, maar radicalisering is op grond van deze informatie niet hard vast te stellen. Met andere woorden: de meldingen die binnenkomen gaan over ongewenst gedrag met als gevolg het mogelijke risico van radicalisering. Men kan beter, in veruit de meeste gevallen, spreken van ernstig te nemen "puberale" jongerenproblematiek in plaats van de beladen term "moslimradicalisering" te bezigen. Het zijn jongeren die zonder hulp, begeleiding en scholing weinig perspectief hebben, ze leven aan de rafelrand van de Rotterdamse samenleving (ISPR, 2006, 2007, 2008). De vraag is waar deze problematiek voornamelijk uit voortvloeit.

CULTURELE CONTRASTEN

Moslimjongeren groeien op in een familiecultuur met vrij traditionele waardeoriëntaties en ze worden dagelijks, op school en op straat, geconfronteerd met westerse normen en waarden die haaks staan op moslimtradities en opvattingen die ze van huis uit meekrijgen. Ze staan met het ene

been in een vrij gesloten conservatief/traditionele binnenwereld (eigen kring) en met het andere in een (post)moderne open buitenwereld. De spanning tussen traditie en moderniteit is door de politicoloog Inglehart eerder in kaart gebracht voor westerse opvattingen en waardeoriëntaties en ze lijkt van toepassing te zijn op de culturele beleving van moslimjongeren. Het een en ander ziet er, in enigszins bewerkte vorm, als volgt uit (Inglehart, 1997, p. 43):

	Traditioneel	(Post)modern
Politiek	Behoeft aan sterke leider, nadruk op orde en op eigen cultuur	Kritisch ten opzichte van autoriteit, nadruk op zelfontplooiing
Gezinsnormen	Nadruk op traditioneel huwelijk, rol voortplanting	Relationeel pluralisme, erkenning homoseksualiteit, meer niet-huwelijkse relaties, niet gericht op voortplanting
Opvoeding	Bevelshuishouding en hiërarchie	Onderhandelingshuishouding en gelijkwaardigheid
Religie	Belangrijk, geloof in absolute normen en in gezag	Flexibiliteit, niet-kerkelijk gebonden

In Rotterdam heeft de socioloog Van den Brink deze contrasten in kaart gebracht. Hij keek onder meer naar opvoedingspatronen en geloofsopvattingen. Opvoeden betekent in islamitische kring vooral aanpassen aan het patroon, de orde binnen de familiegemeenschap en het geloof. Familieleven en -eer zijn van groot belang, net zoals de familiale loyaliteit. Het opvoeden van de kinderen richt zich daarom primair op conformeren; ouders verwachten gehoorzaamheid. Het zijn in westerse ogen ouderwetse patriarchale bevelshuishoudens. In familiekring probeert men het traditionele leven voort te zetten zoals in het land van herkomst. Van den Brink (2006, p. 246) concludeert dat de balans in Rotterdam zorgelijk is, vooral "op het gebied van gezinsleven en geloofsleven [...] is een behoorlijke afstand met de verwachtingen van een moderne samenleving". Met betrekking tot hun aanpassing aan die moderne westerse buitenwereld zeggen moslimjongeren weinig compassie, inlevingsvermogen en geduld van hun ouders te ontvangen. De jongeren geven tevens aan dat hun individuele belevingswereld in huiselijke kring weinig nadruk krijgt. Ze hebben in tegenstelling tot hun ouders op school Nederlands leren spreken, Nederlandse gewoonten leren kennen en ze komen in aanraking met westerse moderniteiten (Van den Brink,

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

2006, p. 54–75). Ze zoeken, aldus het ISPR, daarom steun bij elkaar. Voor de meesten van hen bestaat hun vriendenkring uit mensen met dezelfde etnische achtergrond. Deze omgang met en binnen de eigen groep wordt verkozen boven het aangaan van contacten met andere jongeren. In de eigen groep heerst een vanzelfsprekend begrip voor elkaars levenswijze en problemen. Die ongecompliceerdheid wordt als prettig ervaren. Ze staat echter wel de integratie in de samenleving in de weg (ISPR, 2007, p. 25).

Moslimjongeren worstelen eveneens met de groeiende respectloosheid van menig Nederlander ten aanzien van hun etnische en religieuze gemeenschap en identiteit. Met de mentaal-culturele verstandhouding tussen moslims en niet-moslims is het niet best gesteld. Een rond 2000 in Rotterdam gehouden *survey* laat zien dat Turkse en Marokkaanse jongeren in de leeftijd van 17 tot 30 jaar zich sterk identificeren met de islam (Phalet, Van Lotringen & Entzinger, 2000). Hoger opgeleide moslimjongeren vullen hun islambeleving wel anders, moderner, in dan hun ouders. De geloofsbeleving van deze groep jongeren is meer persoonlijk oftewel seculier ingekleurd, en ze biedt ruimte aan onderlinge discussies, meningsverschillen en voor tolerantie tegenover andersdenkenden. Ongeveer 66% van hen vindt dat geloof een persoonlijke zaak is. Lageropgeleide moslimjongeren zijn meer traditioneel georiënteerd. De Marokkaanse en de Turkse respondenten blijken zich nauwelijks te identificeren met Nederland. Ze voelen zich vooral Turk, Marokkaan, moslim, pas daarna Rotterdammer en op de laatste plaats Nederlander. Eén op de vier Turkse en één op de drie Marokkaanse jongeren meende rond 2000 dat Europa en de Verenigde Staten een bedreiging zijn voor de islamitische waarden. Een kleine kern van de respondenten, circa 5%, houdt er fundamentalistische en extremistische opvattingen op na (Phalet *et al.*, 2000).

In 2006 werd de *survey* van 2000 herhaald. De opvattingen van de jongeren blijken na september 2001 in negatieve zin te zijn omgebogen. De terroristische aanslagen op het WTC in New York, de moord op Theo van Gogh hebben hun sporen nagelaten in de opinie van (moslim)jongeren in Rotterdam. Positief nieuws is dat het opleidingsniveau van Turken en Marokkanen in die periode is gestegen en dat er sprake is van meer maatschappelijke participatie. Negatief is de bevinding dat de mentaal-culturele afstand tussen islamieten en niet-islamieten is toegenomen. Zo schrijdt enerzijds de integratie voort en verbreedt anderzijds de culturele kloof. De Turkse en Marokkaanse respondenten beschouwen zich sinds september 2001 sterker als moslim. De individuele en seculiere invulling van het geloof onder de hoger opgeleide moslimjongeren lijkt te zijn gestagneerd. In 2000 meldde 42% van de moslimrespondenten dat zij zich strikt hielden aan geloofsregels, in 2006 is dat opgelopen naar 58%. Het percentage moslimrespondenten dat strenger in de leer is geworden is dus gegroeid – maar dan nog is het geen aanwijzing voor een toenemende kans op staatsondermijnende of terroristische acties, aangezien de kern van

respondenten die er fundamentalistische opvattingen op nahoudt niet sterk is gegroeid: van 5% naar 7% (Entzinger & Dourleijn, 2008).

Op basis van beide surveys kan men stellen dat de verwijdering in Rotterdam tussen moslims en niet-moslims niet is afgenomen.

POLARISERING

Het ISPR constateert in zijn jaarverslag 2007 zorgelijk dat moslimjongeren de negatieve aandacht van de lokale media, de gemeentepolitiek, de vooroordelen en de onkunde van niet-islamieten moe zijn. Ze voelen zich in het openbare debat in het defensief gedrongen:

Wanneer je iets aanmerkt op de Nederlandse cultuur word je meteen als 'slecht geïntegreerd' bestempeld en [...] geconcludeerd dat moslims zich superieur voelen. Andersom is het de normaalste zaak van de wereld dat moslims bekritiseerd worden. Het lijkt wel alsof iedereen zich mag uitlaten over de levenswijze van islamieten. Bovendien mag dat [...] op een kwetsende manier gebeuren (ISPR, 2007, p. 24).

Welzijns- en jongerenwerkers in Rotterdam bevestigen op basis van hun dagelijkse praktijk het beeld van een dreigend uiteenvallen van de stadssamenleving.

In onze deelgemeente staan twee buurten tegenover elkaar: Zeg maar de allochtonenbuurt en de autochtonenbuurt. Als gevolg daarvan trekken de allochtonen naar elkaar toe – ongeacht hun afkomst – en de autochtonen worden rechtser. Dat zie je bijvoorbeeld doordat er stemmen opgaan om een buurtcomité nieuw leven in te blazen dat vroeger de functie had om nieuwe bewoners te beoordelen en wel of niet toe te laten. Op die manier zorgde men ervoor dat de wijk 'wit' bleef. Dat moet nu weer gebeuren, vindt men (ISPR, 2008, p. 22).

Deze professionals geven aan dat de sociale samenhang in enkele stadswijken ver te zoeken is. Groepen bewoners, vooral jongeren, keren elkaar de rug toe, schelden elkaar uit en doen geen moeite de onderlinge relaties te verbeteren. Ze leven op een forse sociale afstand van elkaar. De werkers zeggen er niet van op te kijken, wanneer een keer "de vlam in de pan slaat". Het Rotterdamse gemeentebestuur maakt zich al enige jaren zorgen over de polarisering binnen de stadssamenleving. Het gemeentebestuur en het ISPR hanteren hierbij de definitie van het COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement (COT): "de verscherping van tegenstellingen tussen groepen in de samenleving, die resulteert of kan resulteren in (een toename van)

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

spanningen tussen deze groepen en in risico's voor de sociale veiligheid" (Zannoni *et al.*, 2008, p. 15–16). Polarisatie kan bovendien een voedingsbodem zijn voor radicalisme. De bezorgdheid hierover was zelfs zo groot dat in 2007 het gemeentelijke Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS) de opdracht kreeg een nieuwe enquête te houden onder Rotterdammers van 16 jaar en ouder.

Dit COS-onderzoek richtte zich op de attitude van moslims en niet-moslims ten aanzien van de islam (geloof), het denken over de stadssamenleving en op hun mening over de gevoerde islamdebatten in Rotterdam. De uitslag was van dien aard dat de bevindingen destijds niet onmiddellijk aan de openbaarheid werden prijsgegeven. Aan het onderzoek deden 5.770 Rotterdamse respondenten mee. Iets minder dan de helft van de moslimrespondenten meent dat de islam verheven is boven andere geloven. Veel instemming kreeg de stelling dat een goede moslim de koran altijd letterlijk volgt. Meer dan de helft gaf te kennen dat niemand de islam ter discussie mag stellen. Ruim driekwart van de respondenten gaf aan zich gekwetst te voelen wanneer er negatief gesproken werd over de islam. Tweederde vond dat de islamdebatten in Rotterdam een te negatieve toonzetting hadden. De omgang met Nederlanders is niet best, zo oordeelde 44%. Zij onderschreven de stelling dat "naarmate je Nederlanders beter leert kennen, ze racistisch zijn". Twee op de drie moslims zagen dat de wereld bestaat uit groepen mensen die lijnrecht tegenover elkaar staan. Toch oordeelde 83% dat de islam wel degelijk kan samengaan met een modern leven (De Vries & Van Duin, 2007).

Deze opvattingen stonden haaks op de meningen van de Rotterdamse *niet*-moslimrespondenten in het COS-onderzoek. Zij meenden dat iedereen die in Nederland woont zich volledig moet aanpassen aan de Nederlandse normen en waarden. Driekwart was het niet eens met de stelling dat de ene geloofs- of levensovertuiging verheven is boven de andere. Eén op de drie oordeelde dat je alles moet kunnen schrijven en zeggen, ook al is het kwetsend voor de ander. Een kwart zag dat mensen lijnrecht tegenover elkaar staan. Anders gezegd: volgens een meerderheid van de *niet*-moslims viel het met de polarisatie wel mee. Toch meenden zij dat de angst voor het moslimfundamentalisme absoluut niet overdreven is (De Vries & Van Duin, 2007).

Het hier oprijzende beeld valt in het algemeen als somber te omschrijven, maar daar valt weer het een en ander op af te dingen. Omdat de Rotterdamse data in belangrijke mate kwantitatief van aard zijn, is in 2008 op kleine schaal op kwalitatieve wijze geïnventariseerd hoe (moslim) studenten denken over diverse maatschappelijke vraagstukken (King, 2008). Als onderdeel van een schriftelijke toets is studenten Turkse taal aan de Hogeschool Rotterdam gevraagd hun mening te geven over kwesties die tussen moslims en Nederland spelen. Deze studenten zijn positief over de Nederlandse rechtsstaat. Politieke vrijheid en democratie worden omarmd. Zonder uitzondering wijzen allen terreurdaden, onderdrukking, rechtsongelijkheid en onverdraagzaamheid af. Ze

herkennen en erkennen dat deze zaken bestaan maar ze ontkennen iedere samenhang met de islam. Maar "in de felheid waarmee de goedheid en zuiverheid van de islam wordt verdedigd is wel degelijk een zekere radicalisering te ontdekken", concludeert een docent (King, 2008, p. 2). Eenzelfde felheid valt waar te nemen wanneer het dragen van hoofddoekjes aan de orde komt. "Dat is een geheel individuele keuze", aldus de respondenten. Iedere beperking van de sluier wordt afgewezen. Over homo's liggen de meningen genuanceerd. Vrij algemeen luidt het oordeel dat moslims geen homo kunnen zijn, waarbij vaak wordt gesteld dat er eigenlijk ook geen moslimse homo's bestaan. Nadrukkelijk wordt geweld ten aanzien van homo's afgewezen (King, 2008).

Onder de moslimjongeren zijn er die de toekomst niet al te negatief willen zien, en ondanks hun twijfels zijn ze positief over hun positie en mogelijkheden in Rotterdam:

Wanneer meer jongeren zich intensiever met de problematiek zouden bezighouden zou dat de integratie ten goede komen. Het is vooral nodig dat wij niet altijd naar de buitenwereld wijzen maar ook eens de hand in eigen boezem steken. Wel moet ik erbij zeggen dat vooral de invloed van de moderne media me [...] mismoedig maakt. Ook al wordt er lokaal van alles uit de kast getrokken om polarisatie tegen te gaan; op het moment dat er ergens aan de andere kant van de wereld weer iets wordt opgeblazen, lijken alle inspanningen in het niets op te lossen (ISPR, 2007, p. 24).

CONCLUSIE

Op basis van onze analyses van diverse in Rotterdam uitgevoerde onderzoeken naar tendensen van radicalisering concluderen we dat radicalisering niet het probleem is. We constateren dat sommige rapportages conclusies trekken op basis van dun bewijsmateriaal. In Rotterdam is het aantal meldingen per jaar over vermeend radicalisme gering. In vrijwel alle gevallen hebben de meldingen geen betrekking op daadwerkelijke processen van radicalisering, laat staan van het aantasten of het aanmoedigen daartoe, van de democratische rechtsorde. Bij het natrekken van de meldingen blijkt veelal sprake te zijn van multi- problematiek of signaleren mensen (de melders) orthodoxe religieuze uitingsvormen in hun leefomgeving. De eigenlijke problematiek in Rotterdam en andere steden is niet *radicalisering*, waarbij al te gemakkelijk en te snel een koppeling wordt gemaakt met de islam als risicofactor, maar *polarisering*. Het zijn de toenemende sociale spanningen en cultureel-mentale verwijdering tussen bevolkingsgroepen in enkele wijken en buurten die meer zorgen zouden moeten baren. Er zou daarom meer multidisciplinair (breder) gekeken moeten worden naar "onverwachte en onvermoede

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

vindplaatsen” van risicofactoren, andere dan politionele, justitiële en criminele dus, zoals de praktijkervaringen van professionals, bijvoorbeeld jongerenwerkers, jeugdzorg en leerkrachten aan de frontlijn. Kortom, meer praktijkgericht onderzoek en kennisdeling. We weten te weinig van risicojongeren, wat de strategische en symbolische motieven zijn van hun gedragingen en wat de sociale context is waarbinnen deze jongeren opgroeien. Onze kennis van de privésituaties van risicojongeren en vooral hun leven op straat is gering. Hetzelfde geldt voor hun groepsrituelen en persoonlijke ervaringen. Hoe het is om op je elfde, twaalfde jaar (sociaal-etnisch) geselecteerd te worden voor de laagste typen van voortgezet onderwijs en vervolgens op je zestiende of zeventiende van school gestuurd te worden, vol schoolhaat, zonder diploma en weinig kans op een redelijke toekomst. Waarom zou je dan niet opstandig worden of je afzonderen in de samenleving?

Radicalisme is niet het directe probleem. Het zijn meer de angsten en verwachtingen hiervoor die burgers en politici parten spelen. Een recent onderzoek van het Amsterdamse Instituut voor Migratie en Etnische Studies (IMES) relateert de dreiging van de orthodoxe islam (salafisme) in Nederland (Roex, Van Stiphout & Tillie, 2010). Verder: de groep radicale moslims in Nederland is piepklein en neemt volgens de AIVD in omvang zelfs af. Ook uit het trendrapport 2009 van ISPR valt op te maken dat het met het moslimradicalisme reuze meevalt. Er kwamen 29 uiteenlopende en achteraf grotendeels loze meldingen binnen over verdachte gedragingen en signalen (ISPR, 2009). Waarom dan die groeiende onrust? Heeft dit te maken met collectieve ressentimenten van burgers ten aanzien van overheid en politiek? De vele studies, rapporten en verslagen laten de lezer soms achter met een ongemakkelijk gevoel. De focus zou zich, zoals gezegd, meer moeten richten op de achter- en dieperliggende oorzaken die schuilgaan achter het “veiligheidsdiscours”. We hebben immers van doen met een stagnerende integratie, met sociaal-emotionele vraagstukken, sociale segregatie en sociale uitsluiting van groepen mensen (risicojeugd) binnen een grootstedelijke context. De in Rotterdam de afgelopen tien jaar gehouden *surveys* maken duidelijk dat een sociaal-culturele verwijdering plaatsvindt tussen moslims en niet-moslims. Die verwijdering vloeit voort uit de spanning tussen traditie en moderniteit waarin moslimjongeren opgroeien. Het onbehagen dat hieruit voortkomt, vertaalt zich in een gevoel van onveiligheid, ongenoegen en polarisatie.

Kortom, de leefwerelden en opvattingen liggen uit elkaar en lijken zelfs verder uit elkaar te drijven. Op het gebied van politiek, gezinsnormen, opvoeding en religie zijn de verschillen aanzienlijk. Het is duidelijk dat het voor moslimjongeren lastig is zich te ontworstelen aan de eigen traditionele kring. Ze groeien op in een hybride wereld: een traditioneel thuis en een modern buiten. Hun kansen op het gebied van onderwijs, stage, werk en wonen zijn nog altijd niet hoog te noemen. Sociale uitsluiting leidt tot ongewenste spanningen. Moslimjongeren moeten zich

kunnen losmaken van die marginaliteit. Ze moeten zich daarin gesteund zien. Het terugtrekken in gesloten gemeenschappen is een ongewenste ontwikkeling. Achterblijven leidt tot marginaliteit, verdere polarisatie en vergroot de kans op radicalisering. Gelukkig zien we dat sommige jonge, vooral hoger opgeleide, moslims beseffen dat moderniteit zeer wel kan samengaan met hun geloofsopvatting. Zij zoeken een middenweg tussen traditie en moderniteit.

NOTEN

- 1 Het ISPR is een onderdeel van de Rotterdamse gemeentelijke directie Veiligheid, dat trends in kaart brengt en analyseert, risicopersonen en objecten in de gaten houdt en deze meldt aan politie en justitie, en *quick scans* maakt bij onrust onder de bevolking naar aanleiding van grote lokale, nationale en internationale incidenten.

LITERATUUR

- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (2002). *Rekrutering in Nederland voor de jihad. Van Incident naar trend* [Recruitment for jihad in the Netherlands. From incident to trend]. Den Haag: AIVD.
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (2004). *Van Dawa tot Jihad: de diverse dreigingen van de radicale islam tegen de democratische rechtsorde* [From dawa to jihad. The various threats from radical Islam to the democratic legal order]. Den Haag: AIVD.
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (2006). *Jaarrapport 2005* [Annual report 2005]. Den Haag: Ministerie van BZK.
- Brink, G. van den (2006). *Culturele contrasten. Het verhaal van de migranten in Rotterdam* [Cultural contrasts. The story of immigrants in Rotterdam]. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Buijs, F. J., Demant, F., & Hamdy, A. (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland* [Domestic warriors. Radical and democratic Muslims in the Netherlands]. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Entzinger, H., & Dourleijn, E. (2008). *De lat steeds hoger. De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad* [Growing demands. The life of youngsters in a multi-ethnic city]. Assen: Van Gorcum.
- Gemeente Rotterdam, & COT (2005). *Meedoen of achterblijven. Actieprogramma tegen radicalisering en voor kansen voor Rotterdammers* [Join or stay behind. Action programme against radicalism and for chances Rotterdam citizens]. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Gielen, A. J. (2008). *Radicalisering en identiteit. Radicale rechtse en moslimjongeren vergeleken* [Radicalisation and identity. A comparison of radical conservative youth and Muslim youth]. Amsterdam: Aksant.

RADICALISERING MOSLIMJONGEREN IN ROTTERDAM?

- Informatie SchakelPunt Radicalisering. (2006). *Radicalisering in Rotterdam* [Radicalisation in Rotterdam]. Rotterdam: Directie Veiligheid, Gemeente Rotterdam.
- Informatie SchakelPunt Radicalisering. (2007). *Radicalisering in Rotterdam II* [Radicalisation in Rotterdam II]. Rotterdam: Directie Veiligheid, Gemeente Rotterdam.
- Informatie SchakelPunt Radicalisering. (2008). *Radicalisering in Rotterdam III* [Radicalisation in Rotterdam III]. Rotterdam: Directie Veiligheid, Gemeente Rotterdam.
- Informatie SchakelPunt Radicalisering. (2009). *Trendrapport 2009* [Trendreport 2009]. Rotterdam: Directie Veiligheid, Gemeente Rotterdam.
- Inglehart, R. (1997). *Modernization and post-modernization*. Princeton: Princeton University Press.
- Jansen, K., Gemici, D. G., & Wouden, M. van der (2010). *Muslims in Rotterdam. At home in Europe project*. New York: Open Society Foundations (www.soros.org/initiatieven/home).
- King, D. (2008). *Hoe denken hogere opgeleide moslimse jongeren?* [How higher educated Muslim youngsters think]. Niet-gepubliceerd (intern) verslag. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.
- Phalet, K., Lotringen, C. van, & Entzinger, H. (2000). *Islam in de multiculturele samenleving: opvattingen van jongeren in Rotterdam* [Islam in a multicultural society: ideas of youth in Rotterdam]. Utrecht: Ercomer.
- Projectbureau Sociale Integratie. (2004). *Sociale integratie... en de islam in Rotterdam. Feiten, teksten en publicaties over de islam en moslims in Rotterdam* [Social integration... and islam in Rotterdam. Facts, texts and publications about islam and muslims in Rotterdam]. Rotterdam: Gemeente Rotterdam, Projectbureau sociale integratie.
- Roex, I., Stiphout, S. van, & Tillie, J. (2010). *Salafisme in Nederland. Aard, omvang en dreiging*. [Salafism in the Netherlands. Type, size and threat]. Amsterdam: Instituut voor Migratie en Etnische Studies/Universiteit van Amsterdam.
- Slootman, M., & Tillie, J. (2006). *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden* [Processes of radicalisation. Why some muslims in Amsterdam become radical]. Amsterdam: Instituut voor Migratie- en Etnische Studies/Universiteit van Amsterdam.
- Tillie, J. (2008). *Gedeeld land. Het multiculturele ongemak van Nederland* [Shared country. The multicultural inconvenience of the Netherlands]. Amsterdam: Meulenhoff.
- Vries, C. de, & Duin, R. van (2007). *Integratie en polarisatie in Rotterdam. Wat verschillende groepen Rotterdammers van elkaar vinden en hoe zij met elkaar omgaan* [Integration and polarisation in Rotterdam. How different groups of citizens in Rotterdam think of each other and how they handle each other]. Gemeente Rotterdam: COS.
- Witte, T. (2006). *Gemankeerd burgerschap. Het democratische onbehagen van jongeren* [Damaged citizenship. The democratic discomfort of youth]. In T. Notten (Ed.), *Een*

omgekeerd generatieconflict? De jeugd verdient de toekomst (pp. 53–61). Apeldoorn/
Antwerpen: Garant.

Zannoni, M., Harst, L. P. van der, Bervoets, E. J. A., Wensveen, M., Bolhuis, V. J. van, & Torre, E. J. van der (2008). *De rol van eerstelijnsverleners bij het tegengaan van polarisatie en radicalisering. Van 'ogen en oren' naar 'het hart' van de aanpak* [The role of frontline professionals in combating polarization and radicalization. From 'eyes and ears' to 'the heart' of the job]. Den Haag: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement.